

Sözlükler ve Sözcükler Arasında:

Türkçe 'boş'tan İngilizcedeki 'bosh'a Adana Ağzındaki 'boşboşçu'ya Bir Sözü Serüveni

ŞÜKRÜ HALÛK AKALIN

İngilizce bir sözlüğü karıştırırken *bosh* sözünün karşılığında 'nonsense, empty talk; rubbish, trash; something worthless of trifling' gibi tanımların verildiğini görürsünüz.

Bu sözlerden *nonsense* 'saçma, zırva, fasa fiso'; *empty talk* 'boş konuşma', *rubbish* 'süprüntü, dö-küntü, değersiz şey; saçma, zırva', *trash* ise 'çöp, çöplük, süprüntü' karşılığındadır.

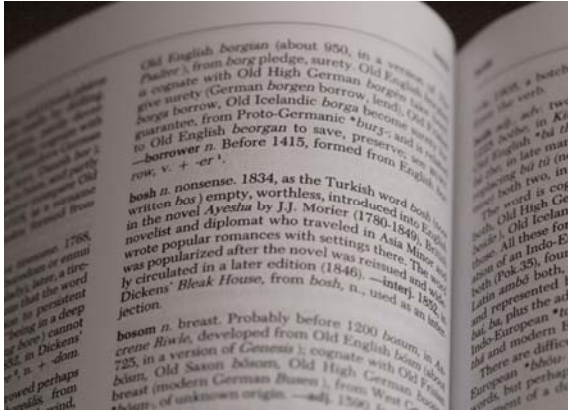
İngilizcede *bosh* biçiminde yazılan ve /boş/ olarak söylenen, anlamca da Türkçedeki boş sözünü çağrıştıran bu benzerlik sizi şaşırtabilir.

Oysa şaşırmaya hiç gerek yok...

Çünkü İngilizcedeki *bosh* sözü Türkçe kökenlidir ve Türkçeden İngilizceye geçmiştir...

İşte boş sözünün Türkçedeki tarihi ve Türkçeden İngilizceye geçişinin öyküsü...

1050

Türkçede boş sözü

Türkçenin ilk dönem yazılı kaynaklarından bu yana söz varlığında kullanılmakta olan Türkçe kökenli *boş* sözüne rastladığımız ilk kaynak *İrk Bitig*'dir.

Köktürk harfli ilk kitap olan ve IX. yüzyıl başlarında yazılan *İrk Bitig*'de boş sözü 'serbest, salınmış' anlamında kullanılmıştı: *...yana tokuz on boş kony utmış* '...üstelik doksan [salınmış] koyun kazanmış' (Tekin 2004: 30). Eski Uygur Türkçesi dönemine ait eserlerden oluşan Turfan metinlerinde *boş kılmak* biçiminde geçmekte ve 'serbest bırakmak' anlamında kullanılmaktadır: *bu burhan etözin boş kılmışın...* 'Bu Buda vücudunu serbest kılışını...' (Clau-son 1972: 376^b).

Divanü Lugati't-Türk'te Kâşgarlı Mahmud'un biri uzun ünlülü iki ayrı boş sözünü sözlüğüne aldığını görürüz. Üç harfle yazılan ve ötre ile gösterilen (بوش) örnekler eserin üç harfliler bölümünde verilmektedir: *bōş* kişi 'özgür erkek', *bōş uragut* 'boşanmış kadın', *bōş elig* 'boş el, işten veya başka bir şeyden kurtulmuş, boş kalmış el', *bōş et* 'sölpük, pörsük et', *bōş at* 'salıverilmiş at', *bōş ev* 'boş ev' (DLT 497/5).

Kâşgarlı bu örneklerin yanı sıra (و) harfini kullanmadan iki harfle (بش) yazdığı ve harekelediği boş sözü ile ilgili örnekleri de Salim kitabının iki harfliler bölümünde sıralar: *boş yılkı* 'başıboş salınmış at sürüsü', *ol işler boş* 'o kadını boşadı', *ol kul boş kıldı* 'o kölesini azat etti'. Özgür kimse için de *boş dendiğini* belirten Kâşgarlı bu örneklerle bir de *boş neñge idi bolmas* 'boş bırakılan malın sahibi olmaz' atasözünü ekler (DLT 166/4).

Birincil uzunlukları koruyan Türkmencede bu sözcükteki uzunluğun izleri görülme de sözlüğünü Arap-

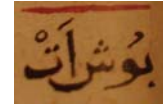

İrk Bitig

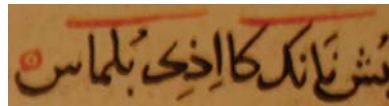

Divanü Lugati't-Türk

1051

Kâşgarlı'dan aynı sözün iki farklı yazılışı:
bōş at (üstte)
boş yılkı (altta)

boş neñge idi bolmas
'boş bırakılan malın sahibi olmaz'

Besim Atalay

1052

Boşug aşı

çanın kuralına göre düzenleyen Kâşgarlı Mahmud'un aynı sözü iki farklı biçimde ve iki farklı yerde ele alması, dikkat çekici bir özelliktir. Uzun ünlülü sözcüklerin *zevatüs's-selase* 'üç harfliler' bölümünde sıralanırken bu başlığın hemen altında 'iki harfli adlar' alt başlığının bulunması da ilgi çekicidir. Soruna dikkat çeken Besim Atalay, Kâşgarlı'nın bu sözcükleri iki türlü yazmasının nedeninin yazılıştaki üç harf, okunuştaki iki harf olduklarına işaret ettiğine bağlamaktadır (Atalay 2006: III/117).

İlk örneklerden 'serbest, hür, özgür' anlamlarında kullanıldığını gördüğümüz sözün daha sonra çeşitli türevlerinin kullanım alanına çıktığını Kâşgarlı Mahmud'un *Divanü Lugati't-Türk*'te verdiği örneklerden görürüz:

boşumak 'içi boşalmak, ishal olmak; düğüm çözülmek; serbest bırakmak, izin vermek; boşamak (Argu lehçesinde). *anıñ özi boşudı* 'onun içi boşaldı, ishal oldu'; *tügün boşundı* 'düğüm çözüldü'; *at boşudı* 'at boşandı, at bağından kurtuldu'; *han yalavaçı boşudı* 'han ülkesine dönmesi için elçiye izin verdi'; *er uragutın boşudı* 'adam karısını boşadı (Argu lehçesinde)' (DLT 561). Bugün boşanmak anlamındaki sözün yalnızca Argu lehçesinde kullanılmış olduğunun belirtilmesi ilgi çekici bir veridir.

boşug 'serbest kalma izni'. Hanın elçiye dönüp gitmesi için verdiği izin. Elçiye verilen bahşış ve armağanlar da böyle adlandırılır. Arapçadaki *سفرة* 'sofra' sözündeki değişim bu sözde de görülür. Konuğa hazırlanan yemeğin altına serilen bez de bu anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Benzer durum *boşug* sözü için de geçerlidir. Uzaktan bir akraba geldiğinde geri döneceği zaman düzenlenen şölene bütün akraba çağrılır. Konuğa birtakım armağanlarla birlikte gitmesi için izin verilir. Birlikte yenilen bu yemeğe *boşug aşı* 'izin yemeği' adı verilir (DLT 187).

boşanmak 'bağı çözülmek, düğüm çözülmek; boşanmak'. *tügün boşandı* 'düğüm çözüldü'; *uragut boşandı* 'kadın boşandı' (Argu lehçesidir, fasih değildir)' (DLT 338). *boşumak* sözünde olduğu gibi bugünkü 'boşanmak' anlamındaki kullanımın yalnızca Argu lehçesine ait olduğunu yazan Kâşgarlı, bunun fasih bir kullanım olmadığına da dikkat çekmektedir.

boşgunmak 'eli veya kolu yerinden çıkmak'. *er eligi boşgundı*

‘adamin eli çıktı ve işten kaldı, iş yapamaz hâle geldi’. Sözcüğün aslı *boşundı* biçimindedir (DLT 385). Kâşgarlı Mahmud, asıl biçim dediği *boşundı* maddesinde ise müstensihnin harekelemedeki tutumuyla *koy boşandı* ‘koyun boşandı, ipinden kurtuldu’ biçiminde yazdığı örnekle sözcük *boşunmak* değil *boşanmak* biçiminde karşımıza çıkar. Sözlüğün yapısı gereği fiilleri geniş zaman ve -mak/-mek eklerini almış biçimleriyle veren Kâşgarlı Mahmud’un bu örnekleri müstensihnin kaleminden *boşanur* ve *boşunur* biçimlerinde çıkmıştır. Tek örnekli bu sözün ardından *boşandı* maddesinin gelmesi, Kâşgarlı’nın sözü *boşundı* biçiminde verdiğinin göstergesidir (DLT 338).

boşugu ‘serbest kalma zamanı, salıverme zamanı’. *at boşugu boldı* ‘atın salıverilmesi zamanı geldi. Başkaları için de bu söz kullanılır (DLT 224).

boşatmak ‘boşaltmak; düğüm çözmek; kadın boşamak (Argu lehçesinde); serbest bırakmak, salıvermek’. *ol tagar boşattı* ‘o dağarcığı boşalttı’. Herhangi bir şeyin içindekileri boşaltmak için de kullanılır. *ol tüğün boşattı* ‘o, düğümü çözdü’. Başka bir şeyi çözmek için de kullanılır. *ol uragut boşattı* ‘o, kadın boşattı’ Argu lehçesidir. *ol bulunug boşattı* ‘o, tutsağı salıverdi’. Herhangi bir kişinin bir başkası tarafından bağı çözülerek salınması durumunda da yine böyle söylenir (DLT 418-419).

boşlāg ‘başı boş bırakılmış, ihmal edilmiş’. *boşlāg neḡ* ‘başıboş bırakılmış şey’. *boşlāg yılkı* ‘bırakılmış at sürüsü’ (DLT 232).

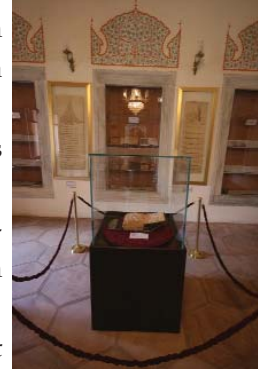
boşutgān ‘iç boşaltan, iç süren, ishal eden’. *bu ot ol karın boşutgan* ‘bu ilaç iç sürendir, yumuşaklık verendir’. Başka şeylerin katılığını gideren, yumuşatan nesnelere de denir (DLT 256).

Eski Türkiye Türkçesinde *boş* sözünün türevleri *boşandırmak* ‘boşaltmak’ (TS I/639), *boşanmak* ‘boşalmak, boş kalmak’ (TS I/639), *boşatmak* ‘boşaltmak’ (TS I/640), *boşlamak* ‘serbest bırakmak, kendi hâline terk etmek; boşaltmak’ (TS I/641), *boşlanmak* ‘terk edilmek’ (TS I/641), *boşluk* ‘boşanmış olma’ (TS I/642). *Boş* sözü ile kurulmuş birleşik sözlere en erken dönemden itibaren rastlanır: *boş bağırsak* ‘kör bağırsak’ (TS I/640), *boş böğür* ‘böğürün eğe ve kalça kemikleri arasındaki boş kısmı’ (TS I/640), *boş komak* ‘serbest bırakmak’ (TS I/641), *boş olmak* ‘boş durmak’ (TS I/642),

Kâşgarlı Mahmud

1053

Divanü Lugati't-Türk
Millet Kütüphanesinde

boş salmak ‘boş bırakmak’ (TS I/642).

Geçen zaman içerisinde *boş* sözünün kullanım alanı genişlemiştir. *Türkçe Sözlük*’te (TDK 2010: 301^b) *boş* sözü karşılığında sıfat olarak şu anlamlar verilmektedir: İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan, dolu karşıtı; görevlisi olmayan (iş, görev), münhal; yapılacak işi olmayan, işsiz; yararsız, nafîle. Sözü mecaz olarak verimsiz; anlamsız; habersiz, hazırlıksız; bilgisiz, bir işe yaramayan, yararsız anlamları vardır. Zarf olarak da işsiz bir biçimde karşılığı yer alır.

Günümüz Türkçesinin söz varlığında *boşalım*, *boşalma*, *boşaltmak*, *boşaltaç*, *boşaltı*, *boşaltılma*, *boşaltılmak*, *boşaltım*, *boşaltma*, *boşaltmak*, *boşama*, *boşamak*, *boşandırma*, *boşandırmak*, *boşanma*, *boşatma*, *boşattırmak*, *boşlama*, *boşlamak*, *boşluk*, *boşuna* gibi türevleri ile *boş düşmek*, *boş kafalı*, *boş laf*, *boş vermek*, *boş yere*, *boşa vermek*, *boşta gezmek* gibi birleşik sözler ve deyimler de bulunmaktadır (TDK 2010: 302^b-304^a).

‘boş’tan ‘bosh’a...

1054

Türk yazı dillerinde ve lehçelerinde de kullanılmakta olan, zaman içerisinde çeşitli anlamlar kazanan *boş* sözü XIX. yüzyıl ortalarında İngilizceye geçmiştir.

bosh (bösh), n. [Turk.] Empty talk; trash; humbug. Colloq.

Webster (1937) sözlüğünde *bosh* sözü

İngilizce sözlüklerde *bosh* sözünün Türkçeden alıntı olduğu belirtilmektedir (Webster 1937: 313^c; Webster 1986: 257^a; Oxford 2003: 197^c; Merriam-Webster 2004: 144^b). İngilizcenin köken bilgisi sözlüklerinde de *bosh* sözünün Türkçeden

bosh \ˈbɒʃ/ n -es [Turk *boş* empty, useless] 1 : absurd or empty talk, actions, ideas, or opinions : pretentious nonsense : silliness (what he would say would be utter ~ — Joseph Conrad) (all the trappings and ~ which goes to make up the autarchic state — *Times Lit. Supp.*) — often used interjectionally to express disapproval or disbelief 2 : something worthless or trifling (~ consisting of corny short stories, on the gangster or Western pattern — J.B. Priestley)

Webster (1986) sözlüğünde *bosh* sözü

alıntı olduğu bilgisi yer alır (Barnhart 2006: 108^b). Sözlükler dışında Türkçe *boş* verintisinin İngilizcede kullanılışı üzerinde duranlar da olmuştur (Gatenby 1954: 88, 91; Kılıç 2003: 50; Karaağaç 2008: 125).

Günümüzde İngilizcede teklifsiz konuşmada daha çok “söylenen şeylerin boş olduğunu” ifade etmek üzere ünlem olarak kullanılan söz için sözlüklerde verilen karşılık ve tanımlar arasında *nonsense* ‘saçma, zırva, fasa fiso’, *rubbish* ‘süprüntü, döküntü, değersiz şey; saçma, zırva’ (Oxford 2003: 197^c), *empty talk* ‘boş konuşma’, *trash* ‘çöp, çöplük, süprüntü’,

humbug 'hile, yalan' (Webster 1937: 313^c); *something worthless or trifling* 'değersiz veya küçük şey, ıvır zıvır' (Webster 1986: 257^a) gibi tanımların verildiğini görürüz.

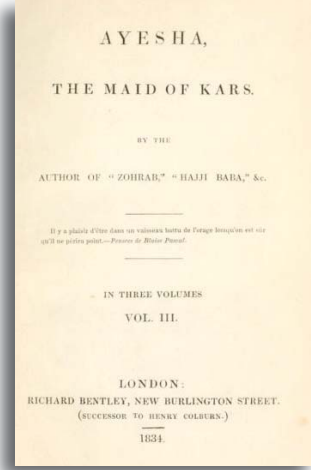
Sözcüğün *humbug* 'hile, yalan' anlamını kazanması yalnızca İngilizceye özgü bir durumdur. Boş konuşma, saçmalama anlamına zamanla 'yalan', yalan söyleyerek yanıltma anlamıyla birlikte de 'hile' anlamı katılmış olmalı.

Türkçedeki anlam ve karşılıklarıyla neredeyse bire bir örtüşen *boş* sözünün Türkçeden İngilizceye yolculuğu diplomat, gezgin ve yazar James Justinian Morier'in *Ayesha, the Maid of Kars* 'Karslı Kız Ayşe' adlı romanıyla başlar...

James Justinian Morier, İsviçre kökenli tüccar ve diplomat bir ailenin çocuğu olarak 1780 yılında İzmir'de dünyaya gelmiştir. Sonradan İngiliz vatandaşlığına geçen Morier, İngilizlerin İran ile ilgili düşüncelerini çok derinden ve uzun süre etkileyecek olan *The Adventures of Hajji Baba of Ispahan* 'İsfahanlı Hacı Baba'nın Serüvenleri' adlı romanın yazarıdır.

Morier, Tahran'daki İngiliz elçiliğinde görev almak üzere 1808 yılında Türkiye'den İran'a doğru yolculuğa çıkar. Altı yıl süren görevi sırasında Tahran'daki izlenimlerini, İran'ın çeşitli bölgelerine yaptığı gezilerle ilgili gözlemlerini konu alan kitabı 1824 yılında yayımlanmıştır. İstanbul'daki İngiliz elçiliğinde de bir süre çalışan Morier, gezi notlarını *A Journey through Persia, Armenia, and Asia Minor to Constantinople in the Years 1808 and 1809* '1808 ve 1809'da İran, Ermenistan ve Küçük Asya Yoluyla İstanbul'a Bir Yolculuk' ve *A Second Journey through Persia* 'İran'a İkinci Yolculuk' adlı iki kitapta toplamıştır.

Morier'in romanlarından biri olan *Ayesha, the Maid of Kars* 'Karslı Kız Ayşe' Doğu masallarından izler taşır. Romanın kahramanı İngiliz aristokrat ailesinden gelme bir kişi olan Lord Osmond'dur. İran'ın içlerinde geziye çıkan Osmond yolculu-

Morier gençlik yıllarında

1055

Ayşe ve Osmond

ğunun sonunda İstanbul üzerinden İngiltere'ye dönmektedir. Kendisine bu yolculuğunda Stasso adındaki Yunan uşak ile Mustafa adındaki Türk yardımcısı eşlik etmektedir. Dönüş yolculuğunda yolu Kars'tan geçen Osmond sokakta Ayşe adında son derece güzel bir kızla karşılaşır. Kızın güzelliği karşısında âdeta büyülenen Osmond Ayşe'ye âşık olur. Ayşe'nin aslında Türk olmadığı, soylu bir İngiliz ailenin kızı olduğu, bir yaşındayken Yunan hemşire ta-

James Justinian Morier

ever obtain from the captain was, "Yavash, yavash—slowly, slow," or "Bakulum—we shall see!" or "Inshallah—if it pleases God!" He was an old weather-beaten personage, with red cheeks and a white beard, whose legs had

rafından kaçırıldığı ortaya çıkar. Ayşe ile evlenmek isteyen Osmond, kaçınılmaz olarak pek çok macera yaşayacaktır.

James Justinian Morier'in bu romanı 1834 yılında Londra'da üç bölüm hâlinde üç kitap olarak yayımlanır. Romanın ilgi görmesi üzerine Amerika'da iki bölüm hâlinde tek

kitap olarak baskısı yapılır.

Morier, *The Adventures of Hajji Baba of Ispahan* ve *Ayesha, the Maid of Kars* kitaplarında yer yer Türkçe sözcükleri de kullanmıştır. Olay örgüsü içerisinde romanındaki Türk karakterleri Türkçe konuşuran Morier, Türkçe sözleri eğik yazarken yanında da bu sözlerin İngilizce karşılıklarını vermiştir. Morier'in eserinde kullandığı Türkçe ve Türkçeleşmiş sözler arasında *atch* 'aç', *bak*, *bakulum* 'bakalım', *belli*, *bey*, *derviş*, *elchi* 'elçi', *Inshallah* 'İnşallah', *min bashi* 'binbaşı', *on bashi* 'onbaşı', *saka*, *yavash* 'yavaş', *yok*, *yuz bashi* 'yüzbaşı' gibileri dikkat çeker.

1056

20 AYESHA.
mumbled Mustafa in an undertoned growl: "I see it but too well."
"So, that is Cara Bey's cattle, is it?" said Osmond. "Is it in the Shah's territories, or does it belong to the Sultan?"
"What do I know?" said Hassan; "it is a castle—it is God's work."
"What name does it go by?" said Osmond.
"What do I know?" said Hassan; "it is the *kasr*—the castle."
"As Allah is great," said Mustafa, "it is called *Tepeh dive*—the Devil's-hill."
Upon this, the Yezidi turned his horse's head down the declivity, throwing a fierce look at the true believer, and continued his road.
But Osmond, turning his head a little to the left, inquired again, "Tell me, is that a town which I see yonder? it appears to be a large place."
"That is a Giaour city in ruins," said Mustafa; "it is called Anni; *bosh der*—it is nothing."
"Anni!" exclaimed Osmond, with the greatest interest; "is that the famous Anni? we must see it. Cannot we go now?"
"Heaven forbid!" exclaimed Mustafa with horror. "What do you say? It is the head-quarters of all the thieves and rogues in the country. A man's head would not be worth a para who would venture to go there. I won't go," said he doggedly.

Morier, özellikle *Ayesha* adlı romanında Türkçe cümlelere de yer verir: *Bir chey 'şey' yok, Ne bilirim effendim, Sen bilersen, Korkma kizem 'kızım', Kim der, Babam bourda 'burada' gel, Khosh búldúk 'hoş bulduk'...*

Ancak, *Ayesha*'da yüzü aşkın Türkçe sözcüğe yer veren Morier'in kullandığı sözlerden hiçbirisi *bosh* kadar yayılmayacak, İngilizcede kullanım alanı kazanmayacaktır...

Birkaç kez kullanır *bosh* sözünü Morier, hem de karşılığında 'nothing' yazarak...

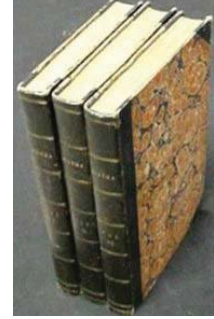
Morier'in *boş* sözünü eserinin başlarında, on dokuzuncu sayfada şöyle bir cümlede kullandığına tanık oluruz: "Nobody has ever taken the castle, no body can take it, continued Mustafa. "The Turk has tired--the Kizzilbash has tired--the Moscove has tired--all have come to nothing--all *bosh!*..." (Morier 1834: 19)

Hiç kimsenin alamadığı kaleden söz eden Mustafa; Türk'ün yorulduğunu, Kızılbaş'ın yorulduğunu, Moskova'nın yorulduğunu, her şeyin boşa çıktığını anlatırken Türkçe *boş* sözünü söylemiştir. Morier de bu sözü Türkçe söylenişine göre İngilizcenin yazım kuralına göre *bosh* biçiminde yazar.

İşte *boş* sözünün de İngilizcedeki serüveni Morier'in bu cümlesiyle başlar...

Morier bir sayfa sonra "*bosh der*" diye Türkçe bir cümleye yer verir ve hemen yanında da eğik yazıyla bu sözün anlamını *it is nothing* olarak belirtir (Morier 1834: 20). *Ayesha*'nın 283. sayfasında ise Morier bu kez *bosh* sözünü İngilizce bir cümlede kullanacaktır: They are *bosh*... Eğik yazılan bu söze uzun çizgiyle bitleştirilmiş İngilizcedeki karşılığı da vardır: nothing (Morier 1834: 283). Morier'in bu eserinin 1846'da yapılan son baskısıyla *bosh* sözü yaygınlaşacak ve İngilizceye yerleşecektir (Barnhart 2006: 108^b).

Ünlü yazar Charles Dickens 1852 yılında yayımlanan *Bleak House* 'Kasvetli Ev' adlı romanında *bosh* sözüne ünlem olarak yer verir. Dickens'ın dokuzuncu romanı olan *Bleak House* Mart 1852 ile Eylül 1853 arasında aylık fasiküller hâlinde yirmi bölüm olarak yayımlanmıştır (Dale 2005: 225).

1834'te basılan üç ciltlik *Ayesha* özgün cildinde

1057

Bleak House ilk fasikül

Bleak House romanının 1895'te yapılan baskısı

iv A FAIRY TALE FOR A LAND-BABY
even further than that; for he had read at the British Association at Melbourne, Australia, in the year 1999, a paper which assured every one who found himself the better or wiser for the news, that there were not, never had been, and could not be, any rational or half-rational beings except men, anywhere, anywhen, or anyhow; that *nymphs, satyrs, fauns, imps, dwarfs, trolls, elves, gnomes, fairies, brownies, moors, willis, kobolds, leprechauns, claricaunes, banishes, will-o-the-wisps, follets, lutins, magots, goblins, sprites, mermaids, jinnis, ghouls, peris, devils, angels, archangels, imps, bogies, or worse*, were nothing at all, and pure bosh and wind. And he had to get up very early in the morning to prove that, and to eat his breakfast overnight; but he did it, at least to his own satisfaction. Whereon a certain great divine, and a very clever divine was

Henry Rider Haggard

1058

46

SHE

death, even for a time, or that there is or was a white sorceress living in the heart of an African swamp. It is bosh, my boy, all bosh!—What do you say, Job?’
‘I say, sir, that it is a lie, and, if it is true, I hope Mr.

Eserinin 340. sayfasındaki “Did she die at ninety, guv’ner?” sorusuna atlı polis “No. Bosh!” diye yanıt vermektedir. Dickens’ın eserinde birkaç kez kullandığı *bosh* sözünün yanında ne bir açıklama vardır ne de bu söz eğik yazılmıştır (Dickens 1895: 340). Çünkü artık *bosh*, hemen her İngilizin anlamını bildiği sözcüklerden biri olmuştur.

İngiliz papaz, tarihçi ve roman yazarı Charles Kingsley, 1863 yılında yayımlanan *Water Babies: A Fairy Tale for a Land-Baby* adlı çocuk romanında *bosh* sözünü iki ayrı yerde *pure bosh* biçiminde kullanır. Eserin daha sonraki baskısında bu söz 141 ve 155. sayfalarda geçmektedir (Kingsley 1885).

Bleak House romanının fasiküller hâlinde yayımlanmasından birkaç yıl sonra dünyaya gelen macera romanı ve öykü yazarı olarak ünlenen Henry Rider Haggard, bir dergide tefrika edilen romanında *bosh* sözünü kullanacaktır. Belki bir rastlantı, belki bir esinlenme, Haggard’ın *She: A History of Adventure* adlı romanının kadın kahramanının adı da *Ayesha*’dır...

İngiliz yazarı Haggard Afrika’nın gizemli coğrafyalarında geçen macera romanlarının yazarıdır. En tanınmış romanı ülkemizde *Kral (veya Hazreti) Süleyman’ın Hazineleleri* adıyla bilinen *King Solomon’s Mines*, pek çok kez basılmış, pek çok dile çevrilmiş, birkaç kez de filme alınmıştır.

Morier’in *Ayesha, the Maid of Kars* adlı romanının yayımlanışından elli iki yıl sonra *The Graphic* dergisinin Ekim 1886 sayısında Haggard’ın *She: A History of Adventure* adlı romanı tefrika edilmeye başlanır. Derginin Ocak 1887 sayısında tamamlanan roman aynı yıl Londra’da kitap olarak yayımlanır. Sekseni aşkın esere imza atan Henry Rider Haggard’ın *She* adlı eseri kırk dört dilde, seksen üç milyon adet basılmıştır. Romanın kitap olarak ilk baskısında, 46. sayfada şöyle bir cümle vardır:

It is bosh, my boy, all bosh! — What do you say, Job?

‘Boş laf bunlar, oğlum, hepsi boş laf! Sen ne diyorsun Job?’

İngiliz romancı, oyun yazarı ve yayıncı John Boynton Priestley ise *bosh* sözünü *They Come From Inner Space* adlı eserinde ‘değersiz veya küçük şey, ıvır zıvır’ karşılığında kullanır:

The first is bosh consisting of corny short stories, on the gangster or Western pattern with a few rocketships, atomising pistols, and mysterious planets thrown in; they are essentially no different from the stories we used to read about Chicago, Dawson City, and Tombstone, Arizona (Priestley 1955: 21). Yazarın 'değersiz veya küçük şey, ıvır zıvır' karşılığında kullandığı bu cümleyi *bosh* sözünün ikinci anlamının örnek cümlesi olarak Webster sözlüğünde görürüz (Webster 1986: 257^a).

J. B. Priestley

Yeni kazandığı anlamlarla birlikte *bosh* sözü artık İngilizcenin söz varlığındadır...

bosh'tan boşboşçu'ya

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerin gelişmeye başladığı 1950'li yılların başında, Adana'nın doğusundaki İncirlik beldesinde bir askerî üssün yapımına başlanır. Yaklaşık üç yıl süren inşaatın ardından 1954 yılının Aralık ayında İncirlik Üssü, Türk Silahlı Kuvvetleri ile Amerikan Hava Kuvvetlerinin ortak kullanımına açılır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetiminde olan tesislerde çalışmak üzere 1955 yılından itibaren

Amerikalı görevliler de Adana'ya gelmeye başlar. Bunların büyük bir bölümü aileleriyle birlikte Adana şehir merkezinde belirli semtlere yerleşmektedir. Zamanla Ziyapaşa, Reşatbey, Çınarlı, Valiyolu gibi bazı semtlerde Amerikalılar dikkat çekecek bir nüfus yoğunluğuna ulaşır.

Ziyapaşa Bulvarı

Amerikalı görevliler ülkelerinde alıştıkları hayat tarzını Adana'da da devam ettirmektedir. İncirlik Üssü içerisinde ihtiyaçlarını karşılayacak her türlü olanağı sağlamak üzere iş yerleri, çocuklarının öğrenimlerini sürdürmeleri için de okullar açılmıştır.

Adanalı çocuklar mahalle aralarında futbol oynarken Amerikalı çocuklar da kendi aralarında Amerikan futbolu oynamaktadır. Seyhan Baraj Gölü'ndeki küçük adaya yüzmeye gelen, tekneleriyle göle açılan Amerikalılardan sonra bu ada Amerikan Adası diye anılır olmuştur.

İncirlik Üssü'nde açılan alışveriş merkezlerinde satılan ürünlerin hemen hepsi Amerika'dan getirilmekteydi. Bu ürünlerden kahve, şeker, çay, şekerleme, bisküvi ve mama kutuları, şişeleri

1960'lı yıllarda Türkiye'de bulunmayan renk ve boylarda idi. Bu kutular ve şişeler eskicilerin dikkatini çekmişti; bunlar o yıllarda pek üretilmeyen saklama kabı yerine kullanılabilirdi. Boy boy, rengârenk kutulara kolayca müşteri bulabilirlerdi. İngilizce bilmeyen eskiciler bu kutu ve şişeleri alıp alamayacaklarını işaret diliyle anlatmaya çalıştıklarında Amerikalılardan hiç de yabancı olmadıkları bir sözcük duydular:

-It is *bosh!* *Bosh!*...

Bosh... Yani değersiz, gereksiz, ıvır zıvır... Amerikalılar kendileri için gereksiz şişe ve kutuları eskicilerin alabileceklerini söylerken kullandıkları *bosh* sözünü duyanlar iletişimi sağlayacak sihirli sözcüğü de öğrenmişlerdi... Türkçedeki *boş* sözünü çağırıştıran bu sözü eskiciler 'içi boş' olarak algılıyordu. Boş şişeleri, kutuları Amerikalılara göstererek:

-*Boş... Boş...* diyorlardı.

Amerikalıların kullanıp attıkları boş kutular, şişeler şehirde büyük ilgi görmüştü. Eskiciler artık öğrendikleri bu sihirli sözcüğü bağırarak Amerikalıların oturduğu semtlerde dolaşıyorlardı. Amerikalılar da bu sesi duyduklarında evdeki fazlalıkları kimi zaman vermek kimi zaman da satmak üzere eskicileri çağırıyorlardı. Yalnızca kutu ve şişeler için değil atmak istedikleri şeyler için de *bosh* sözünü kullanıyorlardı. Eski bir mont için *bosh...* Eski bir ayakkabı için *bosh...* Eski bir gömlek için *bosh...* Okunmuş çizgi romanlar, kitaplar, gazeteler için de *bosh...* Yaklaşık yüz otuz yıl önce Türkçeden İngilizceye geçen *boş* sözü dönmüş dolaşmış *bosh* olarak anavatanına gelmişti...

Amerikalıların eskilerini alıp satan eskiciler hızla diğer eskicilerden farklılaşmaktaydı. Giyimleri değişmişti, Amerikalıların eskilerini giyiyorlardı... Amerikan sigarası içiyorlardı... Zamanla işlerini sürdürecekt kadar İngilizceyi de sökmüşlerdi... O yıllarda yabancı para bulundurmamak suçken ceplerinde Amerikan doları taşıyorlardı. Kimileri bu dolarları yurt dışına çıkarmak isteyenlere yüksek tutarla 'satıyordu'. Çünkü o yıllarda yurt dışına çıkmak isteyenler ancak Merkez Bankasından belirli bir miktardaki döviz pasaportlarına işleterek alabiliyordu.

Bu eskiciler artık farklı bir adla anılmaya başlanmıştı: *Boş-boşçu*... Yaptıkları işe de *boşboşçuluk* deniyordu... Maddi bakımdan hızla gelişen boşboşçular Ziyapaşa Bulvarı'nda iş yerleri açtılar. Artık yalnızca eski Amerikan eşyası değil kullanılmamış, yeni ürünler de satılıyordu bu iş yerlerinde. Çünkü Amerikalılarla iyi ilişkiler kurmuşlar, İncirlik'teki alışveriş merkezlerinden kremler, şampuanlar, sabunlar, parfümler, içkiler, giyecekler alarak bunları dükkânlarında satıyorlardı. Artık hangi Amerikan ürününü arasanız o an dükkânlarında olmasa bile birkaç gün içerisinde bulup size getiriyorlardı. Bu iş yerlerinin olduğu yer zamanla çarşıya dönüştü. Kimileri bu çarşıya *boşboşçular çarşısı* dedi, kimileri de *Amerikan pazarı*.

Bugün *boşboşçu*, yalnızca Adana şehir merkezinde bilinen, kullanılan bir sözcük olarak varlığını sürdürüyor. Bir de Adana'da görev yapan Amerikalılar biliyor bu sözü, tabii *boshboshchu* olarak... Türkiye Türkçesinde bilinmeyen, kullanılmayan bu söz, İncirlik Üssü'nde görev yapmış olan bir Amerikalının gelecekte yazacağı bir romanla, bir öyküyle bir de bakmışsınız İngilizceye girmiş... Ne dersiniz?

1061

Kaynakça

- Atalay, Besim (2006), *Kâşgarlı Mahmud - Divanü Lügati't-Türk*, Türk Dil Kurumu yayını, Ankara.
- Barnhart, K. Robert (2006), *Dictionary of Etymology*, Chambers, New York
- Clauson, Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford.
- Dale, Rodney (2005), *The Wordsworth Dickens Dictionary*, Wordsworth Reference, Londra.
- Dickens, Charles (1895), *Bleak House*, Macmillan and Co., New York - Londra.
- [DLT] Mahmud bin el-Hüseyn bin Muhammed el-Kâşgarî (2008), *Kitâbu Dîvânü Lügâti't-Türk*, Tıpkıbasım ve dizin, Haz. Şaban Kurt, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, İstanbul.
- Gatenby, E. V., (1954), "Material for a Study of Turkish Words in English", *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XII, S. 3-4, s. 85-144, Ankara.

- Haggard, Henry Rider (1887), *She: A History of Adventure*, Longmans Green and Co., Londra.
- Karaağaç, Günay (2008), *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.
- Kingsley, Charles, (1885), *Water Babies: A Fairy Tale for a Land Baby*, New York.
- [Merriam-Webster] *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary*, (2004), 11. baskı, Massachusetts.
- Morier, James Justinian (1834), *Ayesha: The Maid of Kars*, Londra.
- Oxford Dictionary of English* (2003), 2. baskı, Oxford.
- Priestley, John Boynton (1955), "They Come From Inner Space", *New Statesmen*, s. 21.
- Kılıç, Savaş (2003), *Anlamın Gizi: Dilden İdeolojiye*, İthaki yayınları, İstanbul.
- TDK (2010), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu yayını, Ankara.
- Tekin, Talat (2004), *İrk Bitig: Eski Uygurca Fal Kitabı*, Öncü Kitap, Ankara.
- [TS] TDK (2009), *Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu yayını, C. I, Ankara.
- [Webster 1937] *Webster's New International Dictionary of the English Language*, (1937), 2. baskı, Springfield, Massachusetts.
- [Webster 1986] *Webster's Third New International Dictionary of the English Language*, (1986), Springfield, Massachusetts.